

UDK 811.163.42'366
Izvorni znanstveni rad
Primljen 16. listopada 2000.
Prihvaćen za tisak 9. siječnja 2001.

Branka Tafra

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Strossmayerov trg 2
10000 Zagreb
E-mail: btafra@ihjj.hr

MORFOLOŠKA OBILJEŽJA BROJEVNIH RIJEČI

Hrvatski jezični priručnici nejednako obrađuju brojevne riječi zbog njihovih različitih morfoloških obilježja. Stoga će se prvo pokazati propusti u dosadašnjim opisima brojevnih riječi, a potom će se one razvrstati u leksičko-gramatičke razrede i podrazrede te će se analizirati njihova (ne)promjenljivost.

Uvod

U znanstvenoj je literaturi već uočeno (Müller 1982) da u hrvatskom (i srpskom) jeziku postoje četiri podskupa¹ jezičnih jedinica za označivanje "pojma čistog broja"², npr. *tri, troje, troji, trojica*. Budući da te leksičke jedinice pripadaju različitim vrstama riječi te da su tvorbeno, funkcionalno i semantički u tijesnoj vezi, razmatraju se pod zajedničkim nazivom *brojevne riječi*³.

¹ Dalewska-Greñ i Feleszko (1984: 38) navode "kao sredstva 'spoljne' kvantifikacije" za broj 'dva' također četiri skupine kvantifikatora: "*dvoji, dvoje 1, dvoja; dva, dve, dvoje 2, dvojica*".

² Zapravo "pojam čistoga broja", kako to Müller naziva, znači samo glavni broj, i to kada stoji samostalno označujući apstraktnu količinu: *dva i dva su četiri*.

³ U jezikoslovnoj literaturi, pogotovo u staroj, rabi se pridjev *brojni*. U ovom bi se

Sve brojevne riječi koje se u ovom radu razmatraju imaju funkciju kvantifikatora, i to određenih (*pet knjiga*), što ih razlikuje od ostalih riječi koje su tvorene od istoga korijena (*treći, trica, trojka*), ali i od drugih, neodređenih kvantifikatora (*mного knjiga*). Prema tomu pojam kvantifikatori i pojam brojevne riječi širi su nego što se ovdje razmatraju. Uzeta su četiri podrazreda koji se od drugih kvantifikatora razlikuju značenjem: uvijek znače brojnost jedinica. Uvodi se naziv *brojnost* umjesto često rabljenoga dvočlanoga naziva *izbrojena količina* koji je suprotstavljen nazivu *neizbrojena količina*. Budući da naziv *količina* nije prikladan jer se odnosi i na što nebrojivo (*malo sira*)⁴, a da je naziv *broj* značenjski preopterećen (vrsta riječi, kategorijalno značenje te vrste riječi i gramatička kategorija), javlja se potreba za prozirnijim nazivom. U mjeriteljskoj literaturi već postoji naziv *brojnost* za opću brojevnu veličinu: "brojnost (jedinki), broj (jedinki)", znak veličine = *N*, znak jedinice SI = 1 (Brezinščak 1982: 512). Taj bi naziv po svojoj tvorbi bio prihvatljiv i u jezikoslovnom nazivlju bez obzira na to što ta riječ u općem jeziku već ima drugo značenje⁵.

Neki autori smatraju da su glavni brojevi mjerne jedinice (Mieczkowska 1995), ali se takvo gledište ne može prihvatiti jer brojevnoj veličini pripada osnovna mjerna jedinica *jedan* (1). U jeziku bi se brojnost mogla upotrebljavati u nešto širem značenju nego u mjeriteljstvu, tj. kad se god brojevnim riječima izriče izbrojenost⁶ referenata: *nula žena, sto žena, jedan brat, četiri brata, dvoje naočale, desetere naočale*. Brojnost je u uskoj vezi s kategorijama broja i brojivosti, što se vidi u tablici 1.

slučaju trebala praviti razlika između pridjeva *brojni* i *brojevni*, slično kao što postoji razlika između *listovni* i *lisni*, *strukovni* i *stručni*.

⁴ Govoreći o kvantifikaciji u hrvatskom jeziku, Šarić (1998) razlikuje kvantitetu, tj. broj (u vezi s brojivim), količinu (u vezi s nebrojivim) i stupanj (u određenim sintagmama). U ovom se radu razmatra samo prvi oblik kvantifikacije.

⁵ Usp. u makedonskoj gramatici naziv *brojnost, određena* i *približna* (Koneski 1982).

⁶ Izbrojenost kao ostvaraj, a ne brojivost kao mogućnost.

Tablica 1. *Razgraničenje kategorija broja, brojivosti i brojnosti*

područje	gramatika	semantika	pragmatika
kategorija	broj	brojivost	brojnost
oznake	jd. : mn. jd. : \emptyset \emptyset : mn.	jedno : mnogo	jediničnost : nejediničnost (od $-\infty$ do $+\infty$; 1– 47)
primjeri	žena : žene zrak : \emptyset \emptyset : hlače	žena : žene	a) jedan stol, sto stolova... b) jedan brat, dva, tri, četiri brata c) jedne hlače, dvoje hlače...

Osim brojnosti, koje je značenje zajedničko svim četirima podrazredima, svaki podrazred nosi još poneko semantičko obilježje koje pošiljatelj poruke svojim izborom brojevnih riječi može prenijeti, npr.: *pet učenika* (samo brojnost), *petero učenika* (brojnost i živost), *petorica učenika* (brojnost i muški spol), *obojica učenika* (brojnost, određenost, potpunost, muški spol). Razdioba brojevnih riječi na četiri podrazreda uvjetovana je njihovim morfološkim, semantičkim i distribucijskim obilježjima. Stoga će u ovom radu biti riječi o glavnim brojevima (*tri*), o zbirnim brojevima (*troje*), o brojevnim pridjevima (*troji*) koji se svrstavaju u pridjeve, a ne u brojeve, i o brojevnim imenicama (*trojica*) koje pripadaju razredu imenica.

Brojeвне riječi u hrvatskim jezičnim priručnicima

Brojeвне su riječi u gramatikama (popis, njihova razredba, fleksija) obrađene uglavnom u poglavlju o brojevima. No, upravo su brojevi “jedno od jezičnih područja koje hrvatske slovnice nisu najjasnije obradile” (Grubišić 1995: 78). Ovdje nećemo ulaziti u raspravu o tome što su brojevi, jesu li to posebna vrsta riječi ili nisu (Tafra 1989), nego ćemo se držati postojećega gramatičkoga opisa koji brojevima priznaje status posebne vrste riječi.⁸ Stoga će razvrstavanje početi od toga jesu li neke brojeвне riječi brojevi ili nisu.

⁷ Riječ je o imenicama uz koje mogu stajati brojevi manji od pet (*unuče, brat, dijete*).

⁸ Opširnije o brojevima piše Suprun (1969).

Jezični priručnici pokazuju dosta neujednačenosti, pa i netočnosti u opisu brojevnih riječi. Dovoljno je otvoriti Anića i pritom ne doznati kojoj vrsti riječi pripadaju glavni brojevi i koje je njihovo značenje (usp. *dva*, *deset*, *pet*, *tri*). Rječnici bi trebali informirati, a ne zbunjivati. Da zaista zbunjuju, pokazuje i primjer obrade brojevnih riječi u Matičinu *Rječniku*. “Zb. broj prema dva” *dvoje* (“u jd. s. roda”) i “brojni pridj.” *dvoji* (“gen. dvojih”) imaju svoje rječničke članke. U prvom je naveden primjer *dvoje svinja*, iako je u standardnom jeziku pravilno *dvije svinje*, zatim kao množina dva primjera *dvoje naočari* i *dvoje vrata*. U drugom su članku primjeri *dvoji opanci*, *dvoje čarape*, *dvoja vrata* i kao zastarjelo jednina u značenju ‘dvostruk’: *dvoji posao*. Tako su pod dvjema natuknicama navedeni i jedninski i množinski oblici i jednaka distribucija (*dvoji naočari* i *dvoji opanci*). Jesu li to dvije riječi ili možda jedna i uz koje imenice mogu doći, teško da je iz takve leksikografske obrade to jasno.

Često se pod brojevima obrađuju riječi koje pripadaju drugim leksičko-gramatičkim razredima. Nema nikakva razloga da u morfologiji tzv. brojevne imenice, brojevni pridjevi i brojevni prilozi ne budu obrađeni kao imenice, pridjevi i prilozi. Poglavlja o brojevima opterećena su “brojevima” kao što su *trostruk*, *dvaput*, *dva puta*, *stoti put*, *po tri* (Babić i dr. 1991: 667), odnosno *dvoji*, *dvojica*, *desetak*, *trećina*, *desetinka*, *stotnina* (*Hrvatska gramatika*: 220, 221). I dalje se iz priručnika u priručnik neki pridjevi (*trostruk*), prilozi (*triput*) i prijedložni izrazi (*po sto*) preuzimaju kao (u)množni, priložni i dijelni brojevi (*Savjetnik*: 172). Ako se uz njih kaže da to zapravo nisu brojevi (Babić i dr. 1991: 667), onda ih ne treba nazivati brojevima i obrađivati među brojevima. Ima i neočekivanih odredaba, npr.: “Brojevne imenice upotrebljavaju se u množini i kao brojevni pridjevi” (Babić i dr. 1991: 667). Riječ je o pridjevima *dvoji*, *troji*... Uporno se navode množinski oblici od *jedan*. Tako *Savjetnik* (str. 171) daje pravilo kada se množinski oblici upotrebljavaju, iako ni u jednom slučaju nije riječ o glavnom broju: a) “uz imenice *pluralia tantum* ili one koje u množini znače cjelinu ili skup” (*jedna vrata*, *jedne čizme*), b) “kad znači dio cjeline, nasuprot drugome dijelu” (*Dok jedni umiru, drugi mirno žive*), c) “rjeđa je upotreba u značenju ‘isti, jedan isti’” (*Od jednih su roditelja potekli*). Ni Babić i dr. (1991) ne prave značenjsku i gramatičku razliku u primjerima: *jedne ljestve*, *jedni ljudi*, *jednih smo godina*, nego u tim primjerima vide množinu od broja *jedan*. Broj *jedan* po logici stvari ne može imati množinu, ali ni po gramatičkim obilježjima jer brojevi nemaju kategoriju broja pa ne mogu imati jedninu i množinu (Tafra 1989).

Ako ta leksička jedinica znači 'isti', kao što se spominje, tada pogotovo ne može biti broj.

Zasad u nas nema jednoznačnih odgovora kojoj vrsti riječi pripadaju pojedine brojevne riječi. Primjerice, riječi tipa *dvoje* svrstavaju se u zbirne brojeve (*Hrvatska gramatika*), u brojevne imenice (Babić i dr. 1991, Silić 1995), u priložne i imeničke brojeve (Silić 1996a, b) i smatraju se i sklonjivim i nesklonjivim riječima. Kad se tvrdi da su to imenice, uzima se u obzir samo rod (srednji), a ništa se ne objašnjava u koju sklonidbenu vrstu idu takve imenice (*bez dvoga*), odnosno jesu li one možda nesklonjive (*s dvoje prijatelja*). Svakako bi tu trebalo reći da su, ako su, poimeničeni pridjevi srednjega roda i da su *singularia tantum*.⁹ *Hrvatska gramatika* smatra zbirne brojeve sklonjivim riječima i za DLI navodi ni više ni manje nego sedam sinonimnih oblika: *dvojem, dvojemu, dvom, dvome, dvojima, dvojim, dvoma*. Po toj je gramatici u primjerima *dvoje djece* i *dvoje hlače* riječ o zbirnom broju, iako je jasno da je u drugom primjeru riječ o pridjevu zbog slaganja s imenicom u broju (gramatičkom), rodu i padežu (*dvojim hlačama*). *Savjetnik* (str. 172) u primjeru *troja vrata* vidi množinu od zbirnoga broja *troje* , pa tako u jednini postoji samo srednji rod, a u množini sva tri roda od jedne riječi. Babić (1998: 68) smatra da su brojevi *oba, dva* zapravo pridjevi, što čudi jer se pridjev s imenicom slaže u rodu, broju i padežu, a brojevi imaju sasvim drugo slaganje. To šarenilo u opisu brojevnih riječi samo može zbuniti i visoko obrazovanoga korisnika jezičnih priručnika, a kamoli ne prosječnoga.

O brojevima je već dosta pisano.¹⁰ Ta je tema vrlo zanimljiva, pogotovo kada je riječ o slavenskim jezicima. A kada je riječ o hrvatskom jeziku, čini se da su je stranci (npr. Nijemci i Poljaci) bolje obradili nego domaći jezikoslovci, primjerice neka razgraničenja, kao što je ¹ *dvoje* , ² *dvoje* , oni su već davno uočili. U našim se priručnicima jasno ne luče zbirni brojevi od brojevnih pridjeva. Kada se morfološki i odijele, gotovo se redovito pomiješaju pri objašnjavanju njihove distribucije.

Sličnost oblika i značenja navela je pojedine autore da spoje dvije paradigme u jednu. Tako *Hrvatska gramatika* nabraja u istom odjeljku ove primjere: *obadvóma, obòjima* i *obóma* . Oblik *obòjima* je pridjev, a druga dva su oblika zbirni broj. Ili, još gore, tvrdi se da zbirni brojevi dolaze uz zbirne

⁹ Usp. *Slovník s. v. дъвои*.

¹⁰ Usp. literaturu u Supruna (1969).

imenice i uz *pluralia tantum*, a nije istina da je ista brojevnica riječ u primjerima: *dvoje čeljadi* i *dvoje hlače*. Takvih primjera ima i u drugim priručnicima, npr. Anić *dvoje hlače* obrađuje pod natuknicom *dvoje* (u njega: zbirni broj), a *dvoje čarape* pod natuknicom *dvoji* (u njega: pridjev brojni), iako su *hlače* i *čarape* (kao par) imenice *pluralia tantum* uz koje za izricanje njihove brojnosti služe iste brojevne riječi. S druge strane, pod natuknicom *troje* obrađuje primjere *nas troje* i *troje hlače* (nema natuknicu *troji*), što bi značilo da je u oba primjera posrijedi ista riječ, po njemu zbirni broj. Silić¹¹ (1996a: 33) smatra da se brojevnica riječ *dvoje* u sintagmama *dvoje djece* i *dvoje ljudi* u kosim padežama zamjenjuje s pridjevnim brojem (njegov naziv) *dvoji*, npr. *dvojoj djeci*, *dvojim ljudima*, ne uočavajući da je riječ o dvjema vrstama brojevnih riječi. Jedno je *dvoje djece* i *dvoje ljudi*, a drugo je *dvoja djeca* i *dvoji ljudi*. U prvom je slučaju riječ o dva mlada ljudska bića (dva djeteta) te o jednoj muškoj i jednoj ženskoj osobi. U drugom je slučaju riječ o dvije skupine djece (npr. iz dviju škola ili iz dvaju brakova) i o dvije skupine ljudi (kao *dvoji svatovi*). Premda “u repertoaru jezičkih sredstava ne postoji odgovarajući oblik ‘plurala na kvadrat’” (Dalewska-Greñ i Feleszko 1984: 32), hrvatski jezik dopušta da se imenice koje referiraju na skup kao na cjelinu pluraliziraju: *zeleni su pobijedili na dvojim izborima* (običajno: *zeleni su dvaput pobijedili na izborima*). Takvi su ostvaraji vrlo rijetki, ali jezik ima tu mogućnost, premda će se češće koristiti glavni broj s imenicama koje Milka Ivić (1983) naziva generičkim partikularizatorima (*vrsta, skupina* i sl.): *dvoje vrste djece*. Slične se tendencije vide i u slovenskome te se umjesto *Danes smo v tej hiši troji* (misli se na tri skupine ljudi) obično kaže *Danes smo tej hiši treh vrst ljudje* (Toporišič 1972: 160). U hrvatskom je jeziku moguće, najčešće iz pragmatičkih ili iz stilističkih razloga, reći *dvoje suze*, *dvoji dokazi*, *dvoji izbori*... Svi se ti imenički množinski oblici izjednačuju s imenicama *pluralia tantum* pa za njihovu kvantifikaciju služe brojevni pridjevi.

Jezični priručnici ne daju odgovore kako se upotrebljavaju padežni oblici imeničkih skupina s brojevnom riječi. U govornom se jeziku taj problem rješava izbjegavanjem jednih i upotrebom drugih sintaktičkih konstrukcija: *djeca od dva brata*, *poklon za dvoje djece*. Naime, nije moguće upotrijebiti besprijedložni genitiv ili dativ od sintagmi *dva brata*, *dvoje djece*. Teži je problem ako nešto treba dati ženama kojih ima pet. *Savjetnik* (str.

¹¹ Citira se Silić jer je on od trojice autora jedini jezikoslovac pa se pretpostavlja da su gramatička rješenja njegova.

135) daje rješenje: *Ostavljam kuću petorim kćerima*, s pravilom: “Ako je riječ o brojevima od pet dalje, a stoje s imenicom koja se odnosi na različit spol, u dativu i instrumentalu bez prijedloga, zamjenjuju se brojevnim pridjevom.” Neće biti da su *kćeri* različita spola, a neće biti ni da ih je pet, nego ih je pet različitih skupina i točan se broj kćeri ne zna.

Skлонidba brojevnih riječi

Držeći se tradicionalne gramatike, riječ je dakle o brojevima, pridjevima i imenicama. Niz *jedan, dva, tri...* pripada glavnim brojevima, *dvoje, troje, četvero...* zbirnima¹², *jedni, dvoji, troji...* pridjevima, a *dvojica, trojica, četvorica...* imenicama. Iako gramatike još polaze od tradicionalne razredbe riječi na vrste, one brojeвне pridjeve i imenice, kako smo vidjeli, uporno obrađuju u poglavlju o brojevima, a ne u poglavljima o pridjevima i imenicama kamo po svojim morfološkim obilježjima pripadaju.

Do 1990. godine brojevi *dva, tri, četiri*¹³ pokazivali su tendenciju prema nesklonjivosti (Tafra 1989), a od 1990. godine daje se prednost njihovoj sklonjivosti. Ti su brojevi često privlačili i domaće i strane jezikoslovce zato što je mnogo pitanja, od onih sklanjaju li se oni zapravo ili ne sklanjaju, ako se sklanjaju, kada se sklanjaju, jesu li paradigme za *dva* i *dviije* izjednačene, kao što je nerijetko u upotrebi, ili nisu, kao što se preporučuje. Brojevi *dva, tri* i *četiri* ponašaju se i kao promjenljive i kao nepromjenljive riječi. Silić (1996a, b) to rješava dvama tipovima: priložni broj i imenički broj, s tim što paradigmu imeničkoga broja navodi kao množinu. Budući da broj kao vrsta riječi nema gramatičku kategoriju broja, kao što smo vidjeli (Tafra 1989), u sklonidbi nema opreke jednina : množina. Stoga se ne može prihvatiti da riječ *dva* ima množinske oblike. Jednostavno, riječ je o posebnoj sklonidbi u kojoj su se, povijesno gledano, izmiješali dvojinjski i množinjski nastavci.

¹² Prvi je broj u nizu zbirnih brojeva *dvoje: dvoje djece, troje djece...* Samo je niz glavnih brojeva beskonačan i neprekinut, dok su ostali prekinuti na mjestima koja znače ‘stotinu’, ‘tisuću’, ‘milijun’...

¹³ Kada je riječ o leksičkim jedinicama, tada te brojeve treba ispisati slovima, a ne brojkama kako se obično radi. Brojka 2 u hrvatskom se jeziku može čitati: *dva, dvoije, dvoje, dvoji, dvojica, oba, obadva...* (postoji 21 leksička jedinica koja znači ‘dva’; v. Tafra 1999), ovisno o imenici koja stoji uz nju, o prethodnom kontekstu i o samom govorniku. Brojka 2 može se zatim čitati i kao *dvojka, dvica*, a ako je točka iza nje, čita se kao *drugi* (*druga, drugo*).

Gramatike spominju samo da se iza prijedloga obično uzima “skamenjeni akuzativ” (*Hrvatska gramatika*: 217), npr. *između dva rata : između dvaju ratova*. Grubišić je (1995) pokazao da su jezični priručnici vrlo neodređeni jer uglavnom ostaju na konstataciji da se ta tri broja s prijedlogom mogu i ne moraju sklanjati, ali ne daju nikakva pravila. On zaključuje da bi pravilo o mijenjaju brojeva s prijedlozima moglo glasiti: “sintaktički (*se*) sklopovi s prijedlozima ne mijenjaju samo onda kad su ti sklopovi skamenjeni akuzativi” (Grubišić 1995: 82). Sa sinkronijskoga bi stajališta bilo bolje govoriti o promjenljivosti i nepromjenljivosti sintagme s ta tri glavna broja. Osim toga navedena je odredba nepotpuna kao i u sličnim slučajevima spominjanja skamenjenoga akuzativa. Drugo je kada se kaže da je oblik *tisuću* skamenjeni akuzativ, a drugo kada se to tvrdi i za prijedložni izraz *iz oba broda*. Riječ je, naime, o starom obliku akuzativa dvojine koji se javlja krajem 12. st. u prijedložnim izrazima bez obzira na slaganje prijedloga (npr. *od ove dvi muke*). Nepromjenljivost će u 18. st. zahvatiti i besprijedložne sveze (Rogić 1955). Danas oblik *broda* u navedenom primjeru odgovara zapravo obliku genitiva jednine. Što se tiče imeničkoga oblika u NAV, Rogić je (1955) dao jednostavno rješenje: imenice m. i s. r. imaju nastavak *-a*, a imenice ž. r. nastavak *-e*. Tomu treba dodati da u tim padežima brojeva riječ otvara mjesto imenici te da se broj i imenica slažu u ostalim padežima. Naime, glavni brojevi *dva*, *tri* i *četiri* zahtijevaju posebne imeničke oblike samo u NAV: *tri zagrebačka prijatelja*, a u ostalim se padežima slažu s imenicom i pridjevnim riječi: *s trima zagrebačkim prijateljima*. Budući da je ovdje riječ i o slaganju s pridjevnim riječima čiji oblici u NAV ne odgovaraju ni jednom današnjem obliku, najbolje je govoriti o posebnom sklonidbenom tipu.

Za brojeve složene s brojevima *dva*, *tri*, *četiri* vrijedi isto pravilo, ali je u pravu *Hrvatska gramatika* (str. 217) kada navodi da je uz te brojeve “upotreba okamenjenoga akuzativa, pogotova iza prijedloga, češća nego uz nesložene”: *Izvukao se već iz sto i dvije neprilike*. Ostale slučajeve nesklonjivosti gramatike ne spominju. Ako brojevi *dva*, *tri*, *četiri* stoje uz nebrojive imenice, primjerice *s dva brata*, *bez tri djeteta*¹⁴, te uz imenice *oko* i *uho*, cijela

¹⁴ Ovdje treba ispraviti tvrdnju, nastalu tada pod utjecajem literature, da “brojevi dolaze samo uz brojive imenice” (Tafra 1989: 226). Ta je tvrdnja točna uz jedan izuzetak. Naime, imenice uz koje stoje samo brojevi manji od pet (*dva djeteta*, *tri teleta*, *četiri brata*...) nemaju množinske oblike te zbog toga ne pripadaju brojivim imenicama. Uz njih se brojevi 2–4 ne sklanjaju. Već je davno Jespersen (1924) rekao da jezik nije matematika. U jeziku brojivost ima dvije morfološke oznake, jedninu i množinu. Ako

se sintagma ne sklanja. Budući da nebrojive imenice tipa *brat* i *unuče* nemaju množinske oblike koji dolaze u takvim konstrukcijama, u hrvatskom se jeziku ne mogu upotrijebiti besprijedložne konstrukcije takvih imeničkih skupina: *mama je kupila poklon...* (D *oba* + *dijete*?). Zbog nemogućnosti upotrebe besprijedložnoga dativa, rečenica se mora preoblikovati: *mama je kupila poklon i jednomu i drugomu djetetu*. Imenice kojima je leksički izražena množina također su nebrojive. Stoga je sveza glavnoga broja i imenice *čovjek* nepromjenljiva, pa nikako ne mogu stajati primjeri koje navodi Dalewska-Greñ (1997: 516): *pet čoveka je došlo* | *pet čoveka su došli*. Kada brojevi *dva*, *tri*, *četiri* označuju apstraktnu brojnost, “čisti broj”, također su nepromjenljivi: *četiri podijeljeno s dva*, *s dvoje godine broji do četiri*. Kada *dva*, *tri*, *četiri* znače brojku, također se ne sklanjaju: *u tablici tri*, *radi u Ilici četiri*.

Razlikovanje dviju paradigmi za brojeve *dva* i *dvoje* obilježilo je povijest hrvatske jezične norme. Bez obzira na to što hrvatski govornici često griješe u izboru pravilnoga oblika i što su se u nekim slavenskim jezicima (npr. u ruskom, češkom, ukrajinskom, srpskom) neutralizirale te dvije paradigme, hrvatski se standardni jezik ne bi trebao olako odricati svoje posebnosti.

Brojevi veći od *četiri* u hrvatskom se jeziku ne sklanjaju. Sporne su brojevne riječi *stotina*, *tisuća*, *milijun*... O njima je već pisano (Tafra 1989), a ovdje se ne uzimaju u obzir jer ne ulaze u sustav četiriju podrazreda brojevnih riječi.

Zbirni brojevi *dvoje*, *troje*, *petero*¹⁵... kamen su spoticanja i govornicima i jezikoslovcima. Budući da su oni obilježeni u odnosu na glavne brojeve i da njihova upotreba nije uvijek obavezna (usp. *dva profesora* i *dvoje profesora*), da imaju ograničenja uz koje imenice mogu doći te budući da su i promjenljive i nepromjenljive riječi, još je uvijek prilično nejasnoća u vezi s njima od toga kojoj vrsti riječi pripadaju do identificiranja oblika. *Savjetnik* (str. 172) navodi da se ne sklanjaju kada u rečenici dolaze u nominativu i akuzativu.¹⁶ Silić ih (1996) označuje kao priložne brojeve, dakle kao nepromjenljive riječi. Činjenica je da se zbirni brojevi zaista često upotrebljavaju

imenica nema opreku jednina : množina, nego samo jedninu ili samo množinu, ona je nebrojiva bez obzira na to što uz nju stoji glavni broj. Tako se istim jezičnim jedinicama može izricati izvanjezična brojnost (tj. izbrojena količina) i jezična nebrojivost.

¹⁵ Davno je utvrđeno da se u hrvatskom standardnom jeziku zbirni brojevi tvore sufiksom *-ero*. Zašto *Savjetnik* (str. 172) dopušta tvorbu i sufiksom *-oro*?

¹⁶ Po *Savjetniku* se ne bi onda ni *selo* sklanjalo u NA!

kao nepromjenljive riječi unatoč brojnim sinonimnim oblicima u *Hrvatskoj gramatici*. Razlog je tomu što zbirni brojevi najčešće dolaze uz zbirne imenice koje su inače nebrojive: *petero janjadi*¹⁷, *troje unučadi*, *bez petero djece*. Za razliku od glavnih brojeva *dva*, *tri* i *četiri*, koji se mogu sklanjati kada stoje s prijedlozima, zbirni se brojevi uz prijedloge ne sklanjaju: *s troje profesora*, *o dvoje zaljubljenih*. U literaturi se sreće i odredba da u primjeru *otac dvoje djece* dolazi nominativ mjesto besprijedložnoga genitiva (*Uvod*: 417), ali je zapravo riječ o nesklonjivosti cijele sintagme. Jednostavno, u jezičnim je priručnicima previše dijakronijskoga balasta.¹⁸

Čini se da bi se, prema današnjoj upotrebi¹⁹, moglo govoriti o dvjema paradigmama, jednoj kada je riječ o osobama: *nas dvoje ovdje sjedimo i nama je dvoma sasvim dobro*, i drugoj za ostale slučajeve: *bez dvoga nema dogovora, jedno od dvoga, o dvojem je riječ, s dvojim se slažem*. Ostaci su to dviju paradigmi, jedninske (NA *dvoje*, G *dvojega/dvoga*, D *dvojemu/dvomu*, L *o dvojem/dvome*, I *dvojim*) i dvojninske (DI *dvojima/dvoma*), s nekontrahiranim i kontrahiranim (češće) oblicima, s tim da se dvojninski proširio i na lokativ pa su sada, kada je riječ o osobama, u upotrebi samo ovi oblici: *dvoje* (NAG) i *dvoma* (DLI). Prema tomu, primjer *jedno od dvoje* razumijeva da je riječ o osobama (jedno od njih dvoje, npr. djevojka ili mladić), a *jedno od dvoga* da je riječ o neosobama (npr. kazalište ili film, izabrali jedno od toga dvoga). U istoj su opreci *bez dvoje* (*u braku nema dogovora bez dvoje*) i *bez dvoga* (*bez dvoga, talenta i rada, nema uspjeha*).

Što se tiče sklanjanja većih zbirnih brojeva, u literaturi se nalaze primjeri njihove sklonidbe, ali je činjenica da se oni ne rabe. Dok se oblici *troga*, *troma* još sreću u upotrebi, oblici *četverga*, *četverma* čine se veoma obilježeni.

Promjena brojeva u suvremenim je slavenskim jezicima doživjela određenu evoluciju praslavenskoga brojevnoga sustava (Suprun 1969: 124). Proces je išao uglavnom prema unifikaciji oblika. Stoga hrvatski jezikoslovci trebaju neke oblike prepustiti prošlosti i zaključiti da primjeri iz *Akademijina Rječnika* i *Maretićeve gramatike* ne mogu više biti leksička i gramatička osnova za današnju jezičnu normu.

¹⁷ Zbirne imenice dolaze u Gjd., a ne u Gmn. kako navodi Savjetnik (str. 172). Samo imenicama muškoga roda zbirni broj otvara mjesto u Gmn.: *dvoje građana*.

¹⁸ O sklonidbi u staroslavenskom jeziku usp. Kurz 1969.

¹⁹ To bi trebalo detaljnije ispitati na velikom broju primjera.

Brojevnna riječ *dvojica* sklanja se po sklonidbi *e*, nema množinu, što se ne može doznati u hrvatskim rječnicima (usp. Anića i Matičin *Rječnik*). Kvantifikator *dvoji* ima sva tri roda, sklanja se po pridjevnoj sklonidbi. Iako je barem tu na prvi pogled sve jasno, ipak nije tako. Budući da taj pridjev dolazi uz imenice *pluralia tantum*, upotrebljava se samo u množini. Tako ima i Silić (1996a, b). *Hrvatska gramatika* navodi i jedninu, s tim da je m. r. i jd. i mn. *dvoji*, dok je u *Priručnoj gramatici* (zapravo prvom izdanju *Hrvatske gramatike*) m. r. jednine bio *dvoj*. Istina je po običaju u sredini. Osim množine u upotrebi je još samo ž. r. jednine: N *dvoja djeca*²⁰, G *dvoje djece*. Takva je upotreba veoma rijetka, još je rjeđa s drugim brojevima, npr. *četvera braća*, ali se treba navesti kao jezična mogućnost. Ni aorist, a pogotovo imperfekt ne upotrebljavaju se baš često, pa se ipak redovito opisuju u gramatikama. Prema Akademijinu *Rječniku* (s. v. *dvoj*, *četver*) jedninski su se oblici upotrebljavali do 18. st. i značili su zapravo 'dvostruk' (dupli): *dvoj del*²¹. Danas se iz upotrebe izgubila jednina, dakle i razlikovanje po rodu u jednini, pa bi gramatike trebale opisati današnje stanje. Ono se razlikuje od nekadašnjega stanja, kao što se dogodilo i u drugim slavenskim jezicima. Primjerice, u ruskom su jeziku ostale brojevne riječi na *-oje*, koje imaju sasvim drukčiju distribuciju u imeničkim skupinama nego u hrvatskom jeziku. Dok je u staroruskom bilo *двоу canoe* (u hrvatskom *dvoje čizme*), danas se kaže *двоє canoe* ili češće *две пары canoe* (i u hrvatskom je češće *dva para čizama*). U hrvatskom je razvoj tekao u dva smjera: srednji rod jednine postao je zbirni broj, a množinski se oblici ne razlikuju od pridjeva. No, ta se dva podrazreda brojevnih riječi razlikuju i morfološki i sintaktički.

²⁰ U gradišćansko-hrvatskom jeziku *dvoja dica* znači 'dva djeteta'.

²¹ Usp. u slovenskom *enoi... četver... stoter*.

Tablica 2a, b i c. Deklinacija brojevnih riječi koje znače 'dva'²²

padež	m. i s. r.	m. r.	ž. r.
	<i>promjenljivo</i>	<i>nepromjenljivo</i>	<i>promjenljivo</i>
NA	dva (učenika)	dva (brata)	dvije (žene)
G	dvaju (učenika)	dva (brata)	dviju (žena)
DLI	dvama (učenicima)	dva (brata)	dvjema (ženama)

padež	promjenljivo		nepromjenljivo <i>uz nebrojive im.</i>
	<i>osoba</i>	<i>ostalo</i>	
NA	(nas) dvoje	dvoje	dvoje (djece)
G	(nas) dvoje	(bez) dvojega/dvoga	dvoje (djece)
D	(nama) dvoma	dvojemu/dvomu	dvoje (djece)
L	(nama) dvoma	(o) dvojem/dvome	dvoje (djece)
I	(nama) dvoma	(s) dvojim	dvoje (djece)

padež	m. r. mn.	s. r. mn.	ž. r. mn.	ž. r. jd.
N	dvoji	dvoja	dvoje	dvoja (djeca)
G		dvojih		dvoje (djece)
DL		dvojim		dvojoj (djeci)
A	dvoje/dvojih	dvoja	dvoje	dvoju (djecu)
I		dvojim		dvojom (djecom)

Tablica 3. Sklonidba brojeva tri i četiri

padež	tri	četiri
NA	tri	četiri
G	triju	četiriju
DLI	trima	četirima

²² Zbog kategorije roda i zbog mogućnosti tvorbe brojevnih riječi s ob- (*oba, obadva...*) u tom se podrazredu brojevnih riječi nalazi najveći broj leksičkih jedinica sa značenjem jednoga broja.

Zaključak

U radu su razmatrana samo morfološka obilježja brojevnih riječi. Ona su najmanje sporna, iako u hrvatskim jezičnim priručnicima u njihovu opisu ima dosta neujednačenosti. Mnogo veći problemi nastaju u slaganju brojevnih riječi s predikatnim riječima te u njihovoj distribuciji u imeničkim skupinama²³, koja je prilično ograničena imeničkim kategorijama (broja, roda, brojivosti, zbirnosti, parnosti, živosti, određenosti, osobnosti), leksičkim značenjem imenice, ali i mogućnošću da govornik od više kvantifikatora izabere jedan. Da bi se i oni mogli razriješiti, valjalo je prvo brojevne riječi razvrstati u vrste riječi i utvrditi njihovu (ne)sklonjivost. Hrvatski govornici imaju teškoća pri izboru odgovarajućega kvantifikatora i njegova oblika, a još više pri njegovu sintagmatskom slaganju. Istraživanje koje je provedeno da bi se dobila slika o distribuciji brojevnih riječi koje znače 'dva', odnosno da bi se dobili distribucijski razredi s obzirom na mnoga ograničenja zbog imeničkih kategorija i zbog leksičkoga značenja pojedine imenice (Tafra 1999), otkrilo je veliku nesigurnost jezikoslovno obrazovanih ispitanika (studenti kroatističkoga usmjerenja i jezikoslovci) kada trebaju reći da neki skup ima dva člana i kada trebaju izabranu brojevnu riječ upotrijebiti u kosom padežu. Slična nesigurnost postoji i u govornika drugih slavenskih jezika, na primjer ruski govornik neće biti posve siguran može li reći *две браеи* ili samo *два браа*, te govori li se uopće *две canoe* i *двадыамь две canoe*. Iako se u hrvatskom jeziku može reći *pedeset dvoje vile*, *desetere cipela*, upotrijebit će se drugi oblik kvantifikacije: *pedeset dva komada vila*, *deset pari cipela*. Na kraju se nameće zaključak da bi gramatički opisi brojevnih riječi u hrvatskom jeziku trebali slijediti znanstvene spoznaje u jezikoslovnoj literaturi, da bi trebali biti temeljitiji, dosljedniji i potpuniji. Pritom se ne treba stalno osvrutati na dijakroniju i na organske idiome, koji pružaju vrlo šaroliku sliku, nego treba opisati stanje u standardnom jeziku. Ne bi se smjelo dogoditi da u gramatici, koja je djelomice i normativna, stoje primjeri koji se ne mogu preporučiti u standardnom jeziku. *Hrvatska gramatika* uz zbirne brojeve navodi primjer *Dubova drevnih zgrbilo se dvoje*, iako se *dvoje* upotrebljava uz imenice koje znače osobe muškoga i ženskoga

²³ Nekoliko će primjera pokazati različite distribucijske razrede, npr. *dvoje djece*, *dvojica braće*; *jedan papa*, *dvojica papa*, *tri pape*, *pet papa*; *dvoji blizanci* (dva para blizanaca), *dvoje blizanaca*; *dviije rukavice*, *dvoje rukavice* (dva para rukavica); *dvoje ljudi* (muškarac i žena), *dvojica ljudi* (dva muškarca)...

spola, a nikako uz nazive biljaka (**dvoje hrastova*). Ima tu još primjera koje ne bismo mogli smatrati normativnima: *petero dječjih glavica*, *dvoji posao*, *četverim predstavama* itd. Brojevne su riječi ipak zatvoren leksički sustav pa bi ga utoliko trebalo moći lakše opisati. Za početak bi bilo vrijeme da hrvatski jezični priručnici jasno razdvoje zbirne brojeve od brojevnih pridjeva, a to znači da prepoznaju dvije riječi ¹*dvoje* i ²*dvoje* u primjerima *dvoje učenika* i *dvoje naočale* te da među brojeve ne svrstavaju riječi koje po svojem značenju i po sintaktičkim i morfološkim obilježjima pripadaju drugim vrstama riječi.

Literatura

- Akademijin Rječnik: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, JAZU, Zagreb 1880–1976.
- Anić: *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 31998.
- Babić, S., i dr. 1991: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Nacrti za gramatiku, HAZU, Zagreb.
- Babić, S., 1998: *Sročnost u hrvatskome književnome jeziku*, Zagreb.
- Brezinščak, M., 1982: *Metrologija, zakonska, Tehnička enciklopedija*, 8, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb.
- Dalewska-Greń, H., i K. Feleszko, 1984: *Mesto brojeva u određivanju gramatičkog roda i broja u srpskohrvatskom i poljskom jeziku*, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 13, Beograd.
- Dalewska-Greń, H., 1997: *Języki słowiańskie*, Varšava.
- Grubišić, V., 1995: *Mijenjaju li se brojevi dva, tri i četiri kad su s prijedlozima*, *Jezik*, 42/3.
- Hrvatska gramatika: E. Barić i dr., *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb 1995.
- Ivić, M., 1983: *Izbrojivost onoga što imenica označava kao gramatički problem*, *Lingvistički ogleđi*, Beograd.
- Jespersen, O., 1924: *The Philosophy of Grammar*, London.
- Koneski, B., 1982: *Gramatika na makedonskiot literaturnen jazik*, Skopje.
- Kurz, J., 1969: *Učebnice jazyka staroslověnského*, Praha.
- Matićin Rječnik: *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika*, knj. I, Zagreb – Novi Sad 1967.
- Mieczkowska, H., 1995: *Studia nad liczebnikiem na materiale polsko-słowackim*, Kraków.

- Müller, B., 1982: Zur grammatisch-semantischen Struktur der Wörter und wortreichen des Deutschen und des Serbokrotischen, die einen Zahlbegriff zum Ausdruck bringen, *Zbornik radova Instituta za strane jezike i književnosti*, 4, Novi Sad.
- Rogić, P., 1955: Deklinacija brojeva dva, oba (obadva), tri, četiri, *Jezik*, III/5.
- Savjetnik: E. Barić i dr., *Hrvatski jezični savjetnik*, Zagreb 1999.
- Silić 1995: *Morfologija hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Silić 1996a: S. Batnožić, B. Ranilović, J. Silić, *Gramatički tezaurus hrvatskog jezika v1.2*, Sys d. o. o. i Matica hrvatska, Zagreb.
- Silić 1996b: S. Batnožić, B. Ranilović, J. Silić, *Hrvatski računalni pravopis: Gramatičko-računalni vodič*, Zagreb.
- Slovník: *Slovník jazyka staroslověnského*, I, Prag 1966.
- Suprun 1969: A. E. Супрун, *Славянские числительные*, Минск.
- Šarić, Lj., 1998: *Kvantifikacija u hrvatskom jeziku*, Disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Tafra, B., 1989: Što su brojevi? (gramatički i leksikografski problem), *Rasprave Zavoda za jezik IFF*, 15.
- Tafra, B., 1999: Dvije o dvome, *Teorija i mogućnosti primjene pragmalinguvistike*, *Zbornik radova s međunarodnoga skupa*, Opatija, 7–8. 5. 1999. (u tisku).
- Toporišič, J., 1972: *Slovenski knjižni jezik*, 2, Maribor.
- Uvod: *Uvod v izučavanje na južnoslavjanskite ezici*, B'lgarska akademija na naukite, Sofija 1986.

Morphological Characteristics of Numeral Words

Summary

In Croatian language, there are four subclasses of lexical units with the meaning of number, for example *tri*, *troje*, *troji*, *trojica*. These lexical units belong to different word classes, although they are very closely related as far as word formation, function and semantics are concerned. Hence, they are considered under the same term: *quantifiers*. They are rather poorly treated in Croatian linguistic handbooks. Therefore, the paper first shows oversights in former descriptions of quantifiers and then classifies them in word classes and finally analyzes their (un)changeability.

Ključne riječi: brojevne riječi, kvantifikatori, vrste riječi, deklinacija

Key words: numeral words, quantifiers, parts of speech, declension